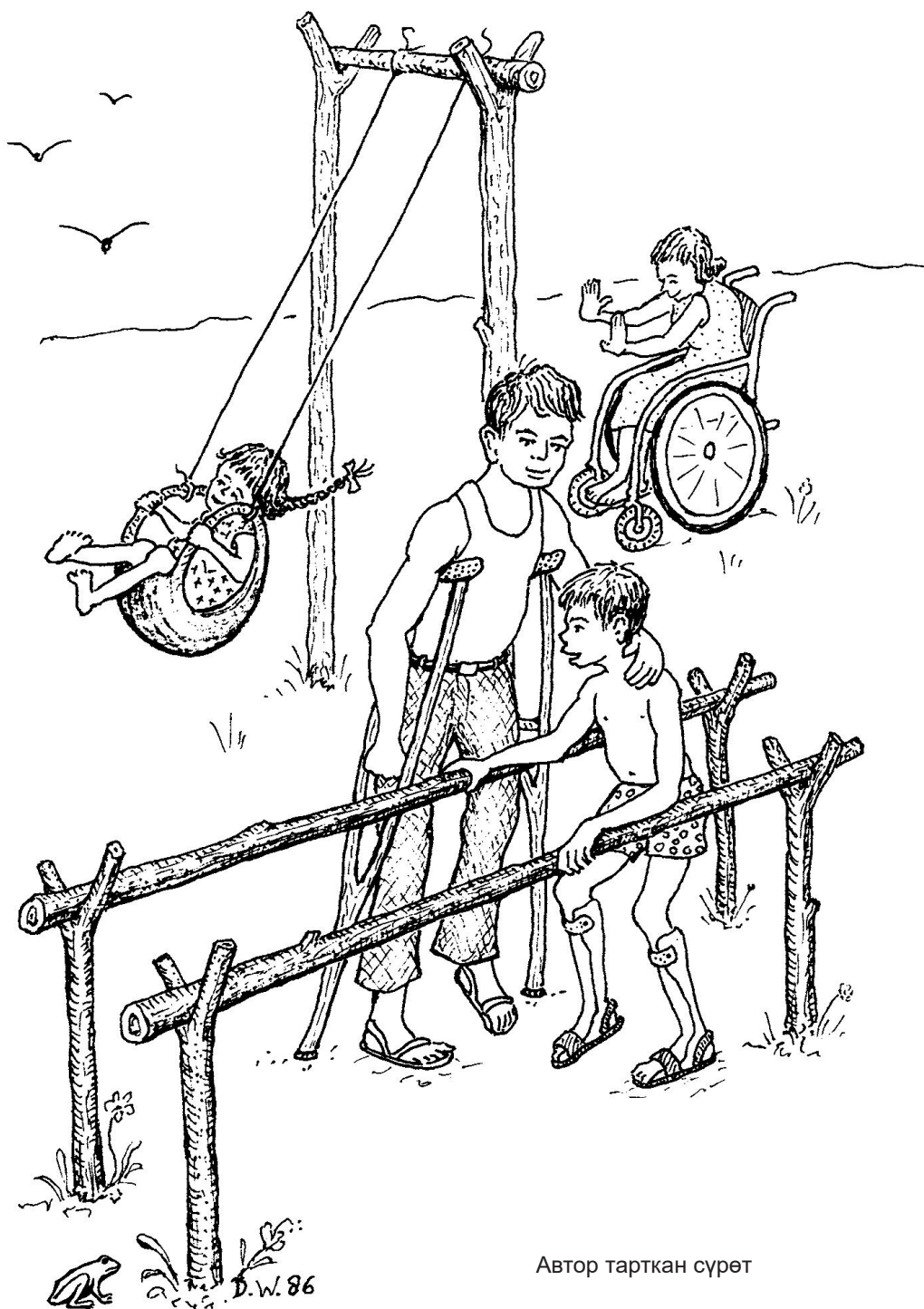

Ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү балдарды реабилитациялоо

Коомчодогу медициналык-санитардык кызматчылар,
реабилитологдор жана үй-бүлөлөр үчүн колдонмо

Дэвид Вернердин авторлугу астында жана анын
көптөгөн жолдошторунун катышуусу менен

Автор тарткан сүрөт

УДК 376
ББК 74.90
В 35

Басылманы Конгресстин китепканасына киргизүү маалыматы

Алфавиттик көрсөткүчтү камтыйт.

1. Медицина, популярдуу – Маалымдама китептер, колдонмолор ж.б.у.с.
2. Реабилитациялоо – Маалымдама китептер, колдонмолор ж.б.у.с.
3. Жергиликтүү коомчонун саламаттыгы үчүн көмөкчү каражаттар – Маалымдама китептер, колдонмолор ж.б.у.с.

Каталогдун маалымат баракчасынын №: 86-81738

Вернер, Дэвид, 1943 –

В 35 **Ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү балдарды реабилитациялоо.** – Б.: 2021. – 672 бет

Пало Альто, Калифорния: Геспериан фонду

ISBN: 978-9967-08-919-8

БАСМА:
Hesperian Health Guides
1919 Addison St., #304
Berkeley, California 94704
United States of America

Автордук укуктар © 1987, 2018 Hesperian Health Guides

2-басылма, 9-басып чыгарылышы, январь, 2018

Бул китепти QuadGraphics компаниясы (АКШ) басып чыгарды.

Эгер сиз Геспериан фондун китепке укук ээси катары көрсөтүп жана Геспериан фондунун ачык автордук укуктар боюнча талаптарын (www.hesperian.org/about/open-copyright бетин караңыз) катуу сактап, бул китептин кайсы гана болбосун же бардык бөлүктөрүн (андагы сүрөттөрү жана мисалдары менен кошо) көчүрүп, кайра өндүрүп же жергиликтүү шарттарга ылайыктап өзгөртүп, бирок **коммерциялык эмес максат менен** колдонууну кааласаңыз, биз, Hesperian Health Guides, сиздин мындай демилгеңизди кубаттап колдойбуз.

Китепти жергиликтүү шарттарга ылайыктап өзгөртүүнүн жана жайылтуунун белгилүү бир түрлөрү үчүн сиз адегенде Геспериан фондунан уруксат алуунузду өтүнөбүз. Бул китептин кайсы гана бөлүгүн болбосун коммерциялык максат менен, 100 нускадан ашык көлөмдө басып чыгарып, кайсы гана санариптик форматта болбосун же 1 миллион АКШ долларынан ашык уюштуруу бюджетти менен колдонууга уруксат алуу үчүн, permission@hesperian.org электрондук дарегине жазып байланышыңыз.

Мындан тышкары, **окшош аракеттер кайталанбашы** жана китептеги маалыматтарды жергиликтүү шарттарга ылайыктоо боюнча сунуштар **үчүн бул китепти кандай гана түрдө болбосун жергиликтүү тилге которууну же жергиликтүү шарттарга ылайыктап өзгөртүүнү баштоодон мурун** Геспериан фонду менен байланышуунузду сизден өтүнөбүз. Бул китептеги текстти же сүрөттү колдонуп, кандай гана материал иштеп чыкпаңыз, анын бир нускасын Геспериан фондуна жөнөтүүңүздү сизден суранабыз.

Китепти англис тилинен которгон – Мамелов Р. К.

Которууну редакциялаган – Дыйканбаев Б. Ы.

Текст менен сүрөттөрдү китеп кылып коюп чыккан – Мамелов Н. К.

Которуу долбоорунун жетекчиси – Elizabeth Harden

Которууну уюштурган – Кыргызстандагы «Илимий технологиялар жана тил институту» Америкалык кайрымдуулук фонду» (STLI)

ISBN: 978-9967-08-919-8

УДК 376
ББК 74.90

Бул китеп дүйнө жүзүнүн бардык булуң-бурчтарында жашаган, ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү балдардын бардыгына, алар жана алардын үй-бүлөлөрү бу дүйнөгө жана ар бир адамга бир аз болсо да көбүрөөк сүйүүнү жана түшүнүүнү алып келүүгө жардам беришет деген үмүт менен арналат.

СУНУШТАРЫҢЫЗДЫ, СЫН ПИКИРЛЕРИҢИЗДИ ЖАНА ОЙЛОРУҢUZДУ БИЗ МЕНЕН БӨЛҮШҮҮҢUZDҮ СУРАНАБЫЗ.

Бул китеп – ар түрдүү бузулуулары бар балдардын муктаждыктарын канааттандыруу үчүн керектүү негизги маалыматтарды бир жерге чогултуу аракети.

Чектөөлөрүбүздү эсепке алып караганда, колубуздан келгендин баарын жасоого аракет кылдык. Бул китеп идеалдуу эмес экенин, анын талуу жерлери жана айрым жерлеринде атүгүл каталар бар болушу толук ыктымал экенин биз жакшы түшүнөбүз.

Китепке сын көз караш менен карагандарды же аны колдонгондорду – алар ким болбосун: ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адам, жергиликтүү коомчодогу медициналык-санитардык кызматчы же профессионалдуу адис – биз менен өзүнүн сын пикирин жана сунуштарын бөлүшүүсүн өтүнөбүз. Китепти жакшыртууга бизге жардам бериңиз. Ырахмат!

**БУЛ КИТЕПТИ ЖАКШЫРТУУГА
ЖАНА АНЫ МЫНДАН ДА
ПАЙДАЛУУРААК КЫЛУУГА ЖАРАЙ
ТУРГАН СУНУШТАРЫҢАР ҮЧҮН
БИЗ АБДАН ЫРААЗЫ БОЛМОКПУЗ.**

**Орус тилиндеги нускасы
онлайн жеткиликтүү /
Доступна русская версия
онлайн**

**Мени сканерле! /
Отсканируй меня!**

Китепти онлайн оку /
Читай книгу онлайн

PDF форматында ар бир бөлүмүн
өзүнчө жүктөп ал /
Загрузи каждую главу отдельно в
формате PDF

МАЗМУНУ

<u>Бөлүм</u>	<u>Бет</u>
↓	↓
КИТЕП ТУУРАЛУУ	A1–A12
1-БӨЛҮК: БАЛА ЖАНА АНЫН ҮЙ-БҮЛӨСҮ МЕНЕН ИШТӨӨ. Ден соолук мүмкүнчүлүктөрүн чектеген ар түрдүү илдеттер тууралуу маалыматтар	
1. 1-БӨЛҮКкө кириш сөз: Дарылоону кантип таасирдүү жана кызыктуу кылууга болот	3–8
<i>А. Эмнеден баштоо керек?</i>	
2. Китептеги материалдар менен кантип иштөө керек	9–12
3. Ден соолук мүмкүнчүлүктөрүн чектеген илдеттердин алдын алуу	13–20
4. Ден соолук мүмкүнчүлүктөрү чектелүү баланы карап текшерүү жана анын жалпы абалына баа берүү	21–42
5. Баланын ахывалынын өзгөрүүсүнө баа берүү жана аны каттоо боюнча жөнөкөй ыкмалар	43–50
<i>Б. Кеңири тараган, ден соолук мүмкүнчүлүктөрүн чектеген илдеттерди аныктоо, булар менен ооруган адамдарга жардам берүү жана мындай илдеттердин алдын алуу</i>	
6. Көйгөйдү кантип аныктаса болот	51–58
7. Полиомиелит	59–76
8. Контрактуралар: Жазылбай калган колу-буттар	77–86
9. Балдардын церебралдык шалдыгы (БЦШ)	87–108
10. Булчуңдар дистрофиясы: Булчуңдардын алсыздыгы бара-бара күчөө	109–112
11. Маймактык, жалпак тамандык, тизелердин варустук жана валгустук деформациялары	113–118
12. Көп учураган тубаса дефекттер	119–124
13. Бою начар өскөн же сөөк ткандарынын түзүмү алсыз келген балдар	125–126
14. Эрб шалдыгы: Колдун төрөт учурундагы жабыркоосунан улам шал болуп калышы	127–128
15. Муундар ооруу (аспиринди кантип колдонуу керектиги тууралуу маалыматты камтыйт)	129–134
16. Ювенилдик артрит	135–152
17. Курч мүнөздөгү ревматикалык калтыратма	153–154
18. Кашка жиликтердин жамбаш сөөк менен болгон ашташтарынын дефекттери	155–158
19. Сөөк инфекциялары	159–160
20. Омуртка тутуму ийрийүү жана анын башка деформациялары	161–164
21. Омуртка тутумунун кургак учугу: Потт оорусу	165–166
22. Жүлүн чуркусу (омуртка тутумунда дефекти бар болуп төрөлгөн балдар)	167–174
23. Жүлүн жабыркоо	175–194
24. Эт оюлуу	195–202
25. Табарсыктын жана ичегилердин функцияларын башкаруу	203–214
26. Пес оорусу	215–226
27. Ампутациялар	227–230
28. Күйүктөр жана күйүүдөн болгон деформациялар	231–232
29. Талма: Эпилепсия	233–242
30. Көздөрдүн начар көрүүсү жана сокурдук	243–256
31. Дүлөйлүк жана катнашуу	257–276
32. Акыл-эстин өрчүүсү артта калуу: Даун синдрому, гипотиреоз жана башка себептери	277–282
33. Ден соолук мүмкүнчүлүктөрүн катуу чектеген бир нече илдетти бар бала	283–286
<i>В. Интеллекти жана/же денеси жай өрчүгөн балага кантип жардам берүү керек</i>	
34. Баланын өнүгүүсү жана өнүгүүсүнүн артта калуусу	287–300
35. Баланын өнүгүүсүнө эртелеп түрткү берүү жана өнүктүрүүчү көнүгүүлөр	301–318
1) Баштын абалын башкаруу жана сезүү органдарын пайдалануу	
2) Оодарылуу жана денени буруу	
3) Буюмдарды кармоо, аларга кол сунуу ык-жөндөмдөрүн жана “көз–кол” координациясын өрчүтүү	
4) Дененин абалын башкаруу, отуруу ык-жөндөмү, кыймылдарды координациялоо жана тең салмактуулукту сактоо	
5) Жөргөлөө жана төрт аяктап жылуу	
6) Туруу, басуу жана дененин тең салмактуулугун сактоо	
7) Катнашуу жана сүйлөө	
8) Биринчи оюндар жана оюнчуктар	

Г. Балдардын өнүгүүсүнө жана көбүрөөк өз алдынча болуусуна кантип жардам берүү керек

36. Тамактануу	319–332
37. Кийинүү	333–336
38. Даараткананы пайдаланганды үйрөтүү	337–344
39. Кирип (тиштерге жана бүйлөгө кам көрүүнү камтыйт)	345–348
40. Баланын жүрүм-турумун оңдоо жана үйрөнүү жөндөмүн жакшыртуу	349–364
41. Акыл-эси сакталуу балдардын ар кайсы нерселерди “үйрөнүүсүндөгү кыйынчылыктары”	365–366

Д. Көнүгүүлөр жана ыкмалар

42. Муундардын толук көлөмүндө кыймылдоо ийкемдүүлүгүн сактоочу көнүгүүлөр	367–392
43. Балдактарды жана таякты пайдалануу. Дөңгөлөктүү отургучка жана андан которулуу	393–398

2-БӨЛҮК. ЖЕРГИЛИКТҮҮ КООМЧО МЕНЕН ИШТӨӨ: Ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү балдарды реабилитациялоого, социалдык жактан интеграцияланышына жана укуктарын коргоого жергиликтүү коомчолорду катыштыруу

44. 2-БӨЛҮКкө кириш сөз: Ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү балдар жана алардын айлана-чөйрөсү	401–404
45. Жергиликтүү коомчулук реабилитациялык программаларды уюштуруу	405–414
46. Бардык балдар үчүн оюн аянтчалары	415–426
47. БАЛА балага: Ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү балдарды түшүнүүсүнө мугалимдерге жана балдарга кантип жардам берүү керек	427–454
48. Элдик театр	455–462
49. Балдардын оюнчук жасоочу устаканасы	463–476
50. Коомчулук реабилитациялык программаны уюштуруу, иштетүү жана каржылоо	477–484
51. Үйдү жана коомдук жайларды өзгөчө көйгөйү бар бала үчүн ыңгайлаштыруу	485–490
52. Сүйүү, жыныстык катнаш жана социалдык байырлануу	491–496
53. Билим берүү: үйдө, мектепте, жумушта	497–502
54. Жумуш: мүмкүнчүлүктөр жана окутуу-үйрөтүү	503–514
55. Коомчулук реабилитациялык программалардын мисалдары	515–522

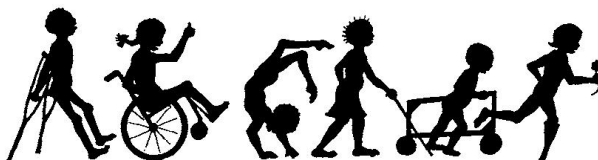
3-БӨЛҮК: УСТАКАНАДА ИШТӨӨ. Реабилитациялык жасалгалар жана жолжоболор

56. 3-БӨЛҮКкө кириш сөз: Көмөкчү жасалгалар жана иш-аракеттер зыян эмес, пайда алып келүүсү керек	525–532
57. Ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдар иштеткен ортопедиялык устакана	533–538
58. Ортездер	539–558
59. Контрактураларды оңдоо (гипстөөнүн жана ортездердин жардамы менен)	559–564
60. Маймактыкты оңдоо (жабышчаак тасманын жана гипстөөнүн жардамы менен)	565–568
61. Үйдөн гипстөө үчүн материалдар	569–570
62. Өнүктүрүүчү жасалгалар (жаткан, отурган, турган абалдар, тең салмактуулукту сактоону үйрөнүү жана катнашуу үчүн)	571–578
63. Басуу үчүн көмөкчү жасалгалар (параллелдүү брустар, балдактар, бастыргычтар, таяктар)	579–588
64. Атайын орундуктар жана дөңгөлөктүү отургучтар	589–606
65. Дөңгөлөктүү отургучтар үчүн жасалгалар жана отуруу үчүн башка көмөкчү каражаттар	607–612
66. Дөңгөлөктүү отургучтун негизги 6 модели	613–624
67. Бут протездери	625–636

КОШУМЧА АДАБИЯТ (Кошумча маалыматты кайдан табууга болот?) 637–642

АТАЙЫН ЖЕ ТАТААЛ СӨЗДӨРДҮН ТИЗМЕСИ (китепте колдонулган сөздөрдүн) 643–644

АЛФАВИТТИК КӨРСӨТКҮЧ 645–654

ЫРААЗЫЧЫЛЫК БИЛДИРҮҮ

Бул китеп – биргелешкен аракеттердин натыйжасы. Көп адам өз салымдарын ар түрдүү жолдор менен кошушту. Бирөөлөр китептин бөлүктөрүн жаңы же кайра жазып чыгууга жардам беришти; башкалар анын бөлүмдөрүнүн алгачкы болжолдуу варианттарына карата өздөрүнүн сын пикирлери менен бөлүштү; кээ бирлер китепти өздөрүнүн программаларында колдонушуп, ал тууралуу ой пикирлерин бизге жөнөтүштү; айрымдар өздүк идеялары же ыкмалары менен бөлүштү (Биз буларды адегенде иш жүзүндө текшерип, анан китепке коштук). Бул китепти жаратууга бардыгы болуп 6 континенттеги (Түндүк жана Түштүк Америкалар, Африка, Азия, Европа жана Австралия) 27 өлкөдөн адамдар жана программалар катышты.

Китептин бардык материалдары медицинанын түрдүү тармактарындагы адистер: физиотерапевттер, эрготерапевттер, техник-ортопеддер, протезисттер, дөңгөлөктүү отургучтарды иштеп чыгуучулар, реабилитациялык каражаттар боюнча инженерлер жана ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдардын ичинен лидерлери тарабынан кылдат текшерилген. Мында китепти жаратууга катышкандардын бардыгынын аттарын көрсөтүү мүмкүн эмес, бирок төмөндө аттары келтирилген адамдардын жардамы баа жетпес болду.

Sophie Levitt, физиотерапевт (текстте мындан ары – ФТ); Ann Hallum, ФТ; Terry Nordstrom, ФТ; Anne Affleck, эрготерапевт (мындан ары – ЭТ); M. Miles, реабилитациялык программаларды иштеп чыгуучу жана сынчы; Christine Miles, атайын мугалим; Farhad Rashid, ФТ; Bruce Curtis, ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдар тобундагы кеңешчи; Ralf Hotchkiss, дөңгөлөктүү отургучту пайдалануучу/иштеп чыгуучу; Alice Hadley, ФТ; Jan Postma, ФТ; Jean-Baptiste Richardier, протезист; Claude Simonnot, медицина доктору (мындан ары – МД)/протезист; Wayne Hampton, МД/протезист; Jim Breakey, протезист; Wally Motlock, техник-ортопед; Valery Taylor, ФТ; Dr. P. K. Sethi, хирург-ортопед/протезист; Pam Zinkin, педиатр/коомчодо реабилитациялоо иштери боюнча адис; Paul SilvWa, дөңгөлөктүү отургучтарды жасоочу уста; David Morley, педиатр; Elia Landeros, ФТ; Teresa Paez, социалдык кызматкер; Rafiq Jaffer, реабилитолог; Kris Buckner, ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү көп баланы асырап алган адам; Barbara Anderson, ФТ; Don Caston, реабилитациялык каражаттарды иштеп чыгуучу; Greg Dixon, “Partner’s Appropriate Technology in Health” программасынын мүдүрү; Susan Hammerman, “Rehabilitation International” уюмунун мүдүрү; Carole Coleman, жаңдоо тили боюнча адис; Suzanne Reier, күч-кубатты калыбына келтирүүчү терапевт; Sarah Grossman, ФТ; Donal Laub, пластикалык хирург; Jean Kohn, реабилитациялоо тармагындагы МД; Bob Friedrichs, техник-ортопед; Katherine Myers, “Жүлүн жабыркоо” адистиги боюнча медалым; Grace Warren, “Пес оорусу” адистиги боюнча ФТ; Jean M. Watson, “Пес оорусу” адистиги боюнча ФТ; David Sanders, педиатр; Jane Neville, лес оорусу боюнча адис; Stanley Browne, “Пес оорусу” адистиги боюнча МД; Alexandra Enders, ЭТ; John McGill, протезист; Victoria Sheffield, Rita Leavell, МД; Jeff Watson, J. Kirk Horton, Lawrence Campbell, Helen Keller International; Owen Wrigley, IHAP; Roswitha и Kenneth Klee, Winfried Lichtemberger, Jeanne R. Kenmore, Christoffel Blindenmission; Judy Deutsch, ФТ; Jane Thiboutot, ФТ; R.L. Huckstep; Linda Goode, ФТ; Susan Johnson, ФТ; David Hall, балдардын ден соолугу боюнча кеңешчи; Ann Goerd, БУУдан ФТ; Mira Shiva, МД; Nigel Sharpcott, отуруу үчүн жасалгалар боюнча адис; Ann Yeadon, мугалим; Charles Reilly, жаңдоо тили боюнча кеңешчи; Eli Savanack, Gallaudet College; John Gray, МД; Molly Thorburn, МД; Lonny Shavelson, МД; Margaret Mackenzie, медициналык антрополог; Rainer Arnhold, МД; Gulbadan Habibi, Caroline Arnold, Philip Kgosa, Garren Lumpkin, ЮНИСЕФ.

Баарынан мурда, Мексикадагы Ажоа жана Sinaloa айылдарында ишин алып барган PROJIMO долбоорундагы ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү реабилитологдордун иш тобуна жана өзгөчө көйгөйлөрү бар жүздөгөн балдар менен алардын үй-бүлөлөрүнө ыраазычылыгыбызды билдиргени келет. Булардын жөнөкөй альтернативдик реабилитациялоо ыкмаларын ойлоп чыгарууга, ачууга, изилдөөгө жана иш жүзүндө текшерүүгө катышуусу жана биргелешип иштөөсү ушул китептин жаралуусуна алып келди. PROJIMO иш тобундагы, китепти жаратуу иштеринин негизги катышуучуларынын ичинен Marcelo Acevedo, Miguel Alvarez, Adelina Bastidas, Roberto Fajardo, Teresa Garate, Bruce Hobson, Concepcion Lara, Ines Leon, Ramon Leon, Polo Leyva, Armando Nevarez, Maria Picos, Adelina Pliego, Elijio Reyes, Cecilia Rodriguez, Josefa Rodriguez, Concepcion Rubio, Moises Salas, Rosa Salcido, Asuncion Soto, Javier Valverde, Florentino Velazquez, Efrain Zamora жана Miguel Zamora аттуу айым/мырзаларды өзгөчө белгилеп өтүүнү туура көрдүк.

Бул китепти жазуу үчүн, биз басылып жарык көргөн жана көрбөгөн көптөгөн булактардан маалыматтарды, ойлорду, сүрөттөрдү, мисалдарды, ыкмаларды жана түзүлүштөрдү пайдаландык. Биз китепте ошол булактарды атап өтүүнү унутпоого аракет кылдык. Бирок эгер биз муну кылбай калга-

ныбызды байкасаңыз, силерден кечирим сурайбыз жана эмгегиңер үчүн ыраазычылыгыбызды билдиребиз.

Кол жазманы басып чыгарууга даярдоодо кыйышпас зор эмгеги үчүн Jane Maxwell (текшерип оңдоо, беттерди түзүү жана көркөм кооздоо), Irene Yen (текшерип оңдоо жана куроо), Kathy Alberts, Elizabeth de Avila, Martin Bustos, Mary Klein, Carlos Romero жана Marjorie Wang (курроо), Martin Bustos жана Anna Munoz-Briggs (испан тилине которуу), Myra Polinger (текстти терүү), Lynn Gordon, Bill Power, Phil Pasmanick жана Dan Perlman (жалпылап текшерүү), Alison Davis (Кошумча адабият бөлүгүн изилдеп даярдоо), Elizabeth de Avila, Don Baker, Agnes Batteiger, Jane Bavelas, Leda Bosworth, Renee Burgard, Michael Lang, Betty Page, Pearl Snyder, Tinker Spar, Paula Tanous жана Roger Wilson (терилген текстти текшерип түзөө), Lino Montebon, Joan Thompson жана David Werner (колго тартылган сүрөттөр), Richard Parker, John Fago, Carolyn Watson, Tom Wells жана David Werner (фотосүрөттөр), Dyanne Ladine (көркөм кооздоо), Martin Bustos жана Richard Parker (фотосүрөттөрдү даярдоо), Bookman Productions ишканасынан Hal Lockwood жана Helen Epperson, Reprographex ишканасынан Tim Anderson жана Linda Inman (текстти басмаканада тизүү жана чогултуу), жана Trude Bock (бул китепти даярдоодо жанын аябай эмгектенгендиги жана буга үйүн пайдаланууну мүмкүн кылгандыгы үчүн) аттуу айым/мырзаларга өзгөчө ыраазыбыз.

Мындан тышкары, ишти координациялоосу, текстти терип берүүсү жана келген каттар менен иштөөдө жардамы үчүн Carol Thuman жана графика, сүрөттөр, китепти чогултуу иштери үчүн Janet Elliott деген аттуу айымдарга; жана китепти даярдоо, анын сапаты үчүн жоопкерчиликти биз менен бөлүшкөндүгү үчүн бул экөөнө дагы бир ирет өзүнчө ыраазычылыгыбызды билдиргени келет.

Китепти даярдоо боюнча иштин негизги бөлүгү Коомдук бакубаттуулук фондунун гранттык каражаттарынын эсебинен каржыланды. Биз бул фондго бизге дос мамиле кылганы жана Геспериан фондунун материалдарын басып чыгарып турууга үзгүлтүксүз колдоо көрсөткөндүгү үчүн ыраазыбыз. Кошумча каражаттарды Гэри Ванг мемориалдык фонду, ЮНИСЕФ, OXFAM UK, Швед эл аралык өнүгүү агенттиги, MISEREOR жана Стенли Смиттин кайрымдуулук трасты камсыз кылышты. Мындан тышкары, биз PROJIMO долбоорунун чыгымдарын каржылагандыгы үчүн Трэшер изилдөө фондуна жана Мулаго фондуна ырахмат айтабыз (бул китепти жаратуу ою алгач ушул PROJIMO долбоорунда пайда болгон).

Китепти жаңыланып оңдоп бергендиги үчүн Manisha Aryal, John Bergez, Martin Bustos, Darlena David, Digital Divide (Камбоджа), Inaki Fernandez de Retana, Jacob Goolkasian, Shu Ping Guan, Todd Jailer, Rosemary Jason, Jane Maxwell, Susan McCallister, Gail McSweeney, Elena Metcalf, C. Sienkiewicz, Dorothy Tegele, Sarah Wallis жана Paula Worby аттуу кишилерге ыраазыбыз.

Акырында, биз бул китепти даярдоодо талыкпас зор эмгеги үчүн Дэвид Вернерге ыраазычылыгыбызды билдиргени келет. Дүйнө жүзүнүн бардык булуң-бурчтарында жашаган ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдардын келечеги жана укуктарынын корголушу кандай болуш керек – анын ушул нерселерге көз карашы китептин баардык бөлүмдөрүндө чагылдырылган.

Геспериан фонду

БУЛ КИТЕПТИ КАНТИП ПАЙДАЛАНУУ КЕРЕК

Бул китеп ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү балдардын муктаждыктарын канааттандырууга сизге жардам берүү үчүн иштелип чыкты. Китепти баштан-аяк окуп чыгуунун кажети жок. Аны **өзүңүзгө керектүү маалыматты издөө** үчүн пайдаланыңыз.

Китеп кандай түзүлгөнүн жана эмне үчүн ал ушундай түзүлгөнүн түшүнүү үчүн, адегенде “**КИТЕП ТУУРАЛУУ**“ деп аталган киришүү бөлүмүн окуп чыгууну сизге сунуш кылабыз. Мындан тышкары, китептин негизги 3 бөлүгүнүн ар бирине арналган жетектөө бөлүмдөрүн окуңуз. Бул бөлүмдөрдүн четтеринде кара сызыктар бар. Бул негизги бөлүктөрдүн ар биринин баштарын оңой табуу үчүн жасалган.

Ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү балдарга карата **ишиңиз майнаптуу болушу үчүн, китептин 1-БӨЛҮГҮнүн биринчи 5 бөлүмүн окуп чыгууңузду** көптөн-көп сунуш кылабыз. Бул бөлүмдөр баланы карап текшерүүгө, ар түрдүү илдеттерди туура аныктоого жана маанилүү маалыматтарды жөнөкөй ыкмалар менен каттап турууга сизге жардам берет.

СИЗГЕ КЕРЕКТҮҮ МААЛЫМАТТЫ ТАБУУНУН БИР НЕЧЕ ЖОЛУ БАР:

- Китептин башындагы анын **МАЗМУН**ун караңыз. Анда китептин ар бир бөлүмүндө кайсы маселелер каралары жана алар канчанчы беттен башталары көрсөтүлгөн.
- Китептин аягындагы **АЛФАВИТТИК КӨРСӨТКҮЧ**төн издеңиз. Анда ар кайсы темалар алфавиттик ирээтте келтирилген. (Ошол беттердин четтери кара сызык менен белгиленип турат.)
- Эгер сиз баладагы илдет кайсынысы экенин билбесеңиз, 52–58-беттердеги **КӨЙГӨЙЛӨРДҮ ЖАНА ИЛДЕТТЕРДИ АНЫКТОО ҮЧҮН КОЛДОНМО**ну пайдаланыңыз. Анда ар түрдүү бузулуулардын аларга мүнөздүү белгилери жана булар тууралуу маалыматтарды камтыган беттерге шилтемелер келтирилген. (Бул беттердин четтери кара сызык менен белгиленип турат.)

Китептин айрым беттеринин талааларынан сиз **БЦШ** белгисин байкайсыз. Ал *балдардын церебралдык шалдыгы* жөнүндө маалымат бар беттерге коюлган.

Эгер сизге бул китепте жок **толугураак маалымат керек болсо**, 637-беттеги **КОШУМЧА АДАБИЯТ** деген аталыштуу бөлүмдөгү китептердин жана үйрөтүү материалдарынын тизмесин караңыз.

Эгер сиз китептеги кээ бир сөздөр эмнени билдирерин билбесеңиз, 643-беттеги **АТАЙЫН ЖЕ ТАТААЛ СӨЗДӨРДҮН ТИЗМЕСИ**н караңыз. Бул тизмеде түшүндүрүлгөн сөздөр бөлүмдөрдө биринчи жолу келтирилгенде **жоон курсив шрифт** менен жазылат.

МААНИЛҮҮ: Баланын конкреттүү бузулуусу боюнча бардык маалыматтарды табуу үчүн, **негизи бир нече бөлүмдү карап чыгууңуз керек болот**. Каякты кароо керектигин билүү үчүн, беттерге шилтемелерди ээрчиңиз. Бул тууралуу китептин арткы тышынын ички бетинде толугураак түшүндүрүлгөн.

*Мындай жылдызча “астериск” деп аталат жана беттин аягында сөз же түшүнүк жөнүндө кошумча маалымат берилгенин кабарлоо үчүн колдонулат.

Бул китепти кантип колдонуу керектиги тууралуу толугураак маалыматты китептин арткы тышынын ички бетинен караңыз.

КИТЕП ТУУРАЛУУ

ПЕПЕ ҮЧҮН БАЛДАКТАР ЖӨНҮНДӨ, ЧЫНЫНДА БОЛГОН ОКУЯ

Айылдагы медициналык-санитардык кызматчыларды даярдоочу Мексиканын батышындагы тоолуу аймактарда өз ыктыярдуу жардамчы катары көмөк кылып иштеп жүргөн. Күндөрдүн биринде ал качырына минип алып, бир кичинекей айылга келди. Айылдын бир тургуну ошол даярдоочуга кайрылып, ал анын баласын айыктыра алар бекенин сурады. Даярдоочу анын үйүнө баласын көрүү үчүн артынан жөнөдү.

Үйүндө Пепе аттуу баласы жерде отуруптур. Ал ымыркай кезинде эле буттары полиомиелиттен шал болуп калыптыр. Азыр ал 13 жашта экен. Пепе үйүнө келген конокко жылмайып, аны менен учурашуу үчүн колун сунду.

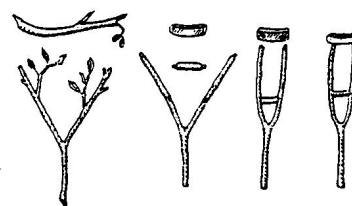
Даярдоочунун өзүнүн да физикалык бузулуулары бар эле. Ал Пепени карап текшерди. “Балдактын жардамы менен басып көрдүң беле” деп сурады. Пепе башын чайкады.

Атасы: “Биз шаардан абдан алыс жашайбыз” деп түшүндүрдү.

“Балдактарды өзүбүз эле жасап көрбөйлүбү?” деп, даярдоочу сунуш кылды.

Кийинки күнү ал таң атары менен туруп, узун ийри бычак алып, токойго жөнөдү. Токойдон ал керектүү чоңдуктагы ача бутактуу сөңгөктөрдү тапты.

Даярдоочу ошол сөңгөктөрдү Пепенин үйүнө алып келип, алардан, сүрөттө көрсөтүлгөндөй кылып, балдак жасай баштады.

Пепенин атасы жасалып жаткан балдактарды көрүп: “Булар жарабайт!” деди.

Даярдоочу кабагын бүркөп: “Бүтөйүн, анан көрөбүз!” деп жооп берди.

Балдактар даяр болгондо, даярдоочу аларды Пепеге көрсөттү. Пепе балдактардын жардамы менен басып көрүүнү чыдамсыздык менен күтүп отурган эле. Атасы Пепени буттарына тургузганда, даярдоочу балдактардын баштарын баланын колдуктарына такап, колдоруна карматты.

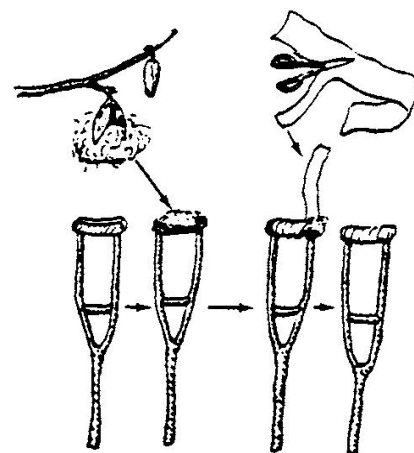
Пепе балдактарга бардык салмагы менен таянар замат, алар ийилип сынып кетти.

“Жарабайт дебедим беле” деди Пепенин атасы. “Дарактын түрү туура эмес. Бул дарактын бекемдиги начар! Бирок мен сизди түшүндүм. Мен барып, “жутамо” деп аталган дарактан бутак кесип келейин. Ошол дарактын бутагы темирдей бекем, ошол эле учурда өзү жеңил. Балдактардын өтө оор болуусу кереги жок”.

Пепенин атасы бычак алып, токойго жөнөдү. Он беш мүнөттөн кийин “жутамо” дарагынын ача бутактары бар 2 сөңгөгүн алып келип, балдак жасай баштады. Анын күчтүү колдору тез иштеп жатты. Даярдоочу жана Пепе ага жардам беришти.

Балдактар даяр болгондо, Пепенин атасы аларды өзүнүн салмагы менен текшерип көрдү. Алар анын салмагын оңой эле көтөрдү, жана өздөрү да жеңил эле. Андан кийин балдактарды Пепе өзү текшерди. Пепе балдактарга таянып турганда, адегенде денесинин тең салмактыгын жакшы сактай албай кыйналды, бирок улам аракет кылып жатып, балдактардын жардамы менен өзүн тик абалда кармоону үйрөндү. Ошентип, түштөн өтүп калган маалда ал балдактар менен кадимкидей эле басып калды! Бирок балдактар Пепенин колтуктарын сүрүп жоорутуп жатты.

“Менде бир ой бар” деди Пепенин атасы. Ал “капок” деп аталган даракка жүгүрүп барып, андан бир нече бышкан чоң мөмө үздү. Андан соң ал ошол мөмөлөрдөн пахтага окшогон бөлүгүн чогултуп, ар бир балдактын үстүнкү бөлүгүндөгү туурасынан орнотулган элементин аны менен каптады. Каптоо ордунан жылбай кармалуусу үчүн, аны кездемеден кесилген тилкелер менен ороп койду. Пепе кайрадан балдактарга таянып, аларды текшерип көрдү. Эми алар ыңгайлуу болду.

“Ырахмат. Ата, сиз балдактарды сонун оңдоп койдуңуз!” деди Пепе, жылмайып, атасы менен сыймыктанып. “Карачы, азыр кандай сонун басып калдым!”

“Мен сени менен сыймыктанам, уулум!” деди атасы, жылуу жылмайып.

Даярдоочу кетүүгө камданып жатканда, аны узатуу үчүн, Пепенин үй-бүлөсү баары келишти.

“Сизге ыраазычылыгымды билдирүү үчүн, эч сөз жетпейт”, деди Пепенин атасы. “Уулумдун басып жүргөнүн көрүү мен үчүн кандай ырахат! Уулума балдактарды жасап берүү ою эмне үчүн мага мурун келген жок?!”

“Мен сизге ыраазычылыгымды билдиришим керек”, деди даярдоочу. “Сиз мага көптү үйрөттүңүз”.

Айылдан бир топ узаганда, даярдоочунун бетинде жылмаюу пайда болуп, башына: “Башында баланын атасынан кеңеш сурабаганым туура эмес болду. Ал жергиликтүү дарактардын түрлөрүн мага караганда жакшыраак билет жана ар түрдүү нерселерди жасоого колу эптүүрөөк да” деген ойлор келип жатты.

“Мен жасаган балдактар сынып калганы жакшы эле болду. Анткени алар менин демилгем эле. Пепенин атасы мындай ой анын башына келбегени үчүн өзүн жаман сезди. Бирок мен жасаган балдактар сынып калганда, ал бир топ мыктыраак балдактарды жасады. Ошондо, ал өзүн кайрадан мени менен тең ата сезип калды!”

Ошентип, даярдоочу Пепенин атасынан окуу жайында эч качан үйрөтүлбөөчү көп нерселерди өздөштүрдү. Ал дарактардын кайсы түрү балдактарды жасоо үчүн эң мыкты экенин билип, жергиликтүү калктын ык-жөндөмдөрүн жана билимин пайдалануу канчалык маанилүү экенин да түшүндү. Анткени ошенткенде, мыктыраак натыйжага жетүү жана адамдын намысын сактоо мүмкүн болду. Адамдар ар түрдүү нерселерди бир биринен үйрөнгөндө, алардын ортосунда теңдик сезими жаралат.

БУЛ КИТЕП КАНДАЙ ЖАЗЫЛГАН

Пепеге балдак жасап берүү тууралуу окуя – бул китепти жаратууда бизге жардам берген жана бизге сабак болгон нерселердин бири. Биз – коомчолук медициналык-санитардык кызматчылардан жана реабилитологдордон турган жумушчу топпуз. Биз “коомчолук” реабилитациялык программаларды уюштуруу максатында Мексиканын батыш бөлүгүндөгү айыл чарбалык аймактарда иштейбиз. Реабилитациялык “жумушчу тобу” мүчөлөрдүн көпчүлүгүнүн ден соолук мүмкүнчүлүктөрүн чектеген илдеттери бар.

Бул китептеги методдордун, көмөкчү каражаттардын жана идеялардын көбү ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү балдардын жана алардын үй-бүлөлөрүнүн муктаждыктарын канааттандырууга жардам берүү аракеттерибизден жаралган. Башка китептерден, адамдардан жана программалардан идеяларды чогултуп, аларды айыл аймагыбыздын чектөөлөрүнө жана мүмкүнчүлүктөрүнө ылайыктап туураладык. Бул китеп дүйнө жүзүнүн ар кайсы аймактарында жашаган айыл тургундары үчүн пайдалуу курал болот деген үмүттөбүз. Биз бул максат менен 20дан ашык өлкөдө ишин жүргүзгөн, коомчолук программалардын лидерлери менен кызматташыкта иштеп, алардын сунуштарын китебибизге коштук.

Колуңуздагы китеп адистер тарабынан жазылып,

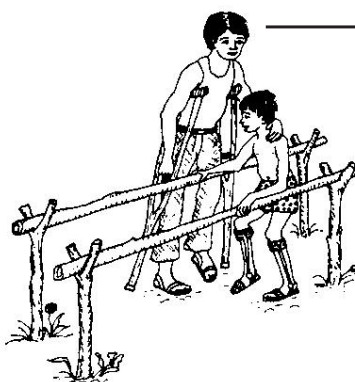
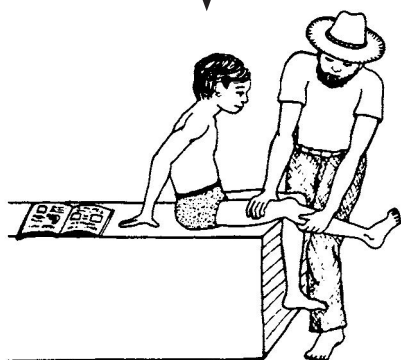
анан коомчолордо иштеген кызматчылар тарабынан “иш жүзүндө текшерилген” эмес.

Колуңуздагы китеп айыл шартында иштеген кызматчыларга жана үй-бүлөлөргө арналган колдонмо китептердин көпчүлүгүнөн айырмаланып, “профессионалдар” тарабынан жазылып, анан “иш жүзүндө текшерилген” эмес. Бул китеп, тескерисинче, иш жүзүндө алынган тажрыйбанын негизинде бара-бара жетилип отуруп түзүлгөн. Мындай тажрыйба айыл тургундарынын саламаттыгын сактоо багытында иштеген, ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү кызматчылар тобу кеңири тараган көйгөйлөрдү чечүүгө жардам берүү үчүн зарыл маалыматтарды издөө учурларында топтолгон.

Кантсе да, көптөгөн профессионалдар бул китепке маанилүү салымдарын кошушту. Алардын көбү өз тармактарындагы белгилүү лидерлер. Алардын ичинде физиотерапевттер, эрготерапевттер, өзгөчө муктаждыктары бар адамдар үчүн мугалимдер, медайымдар, дарыгерлер, доктурлар, ортопедиялык аппараттарды жасоочу усталар, протезисттер жана реабилитациялык каражаттарды иштеп чыккан инженерлер бар. Алар бул китепти кылдаттык менен текшерип, атүгүл айрым бөлүмдөрүн оңдоп чыгууга жардам беришти. Кээ бирлери биздин айылдык тобубузду окутуп, ага кеңештерин аябай, жардам берип турат.

Бул китеп, тескерисинче, коомчолордо иштегендер тарабынан жана алардын катышуусу менен жазылып,

андан соң адистер тарабынан текшерилип оңдолгон.

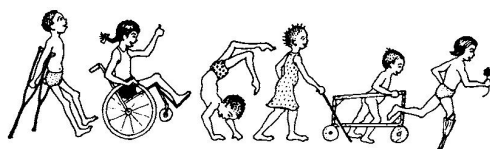
БУЛ КИТЕП БАШКА “РЕАБИЛИТАЦИЯЛЫК КОЛДОНМОЛОРДОН” ЭМНЕСИ МЕНЕН АЙЫРМАЛАНАТ?

Бул китеп ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдар жана алардын үй-бүлөлөрү менен тыгыз кызматташуу жана “төмөндөн жогору” принцибинин негизинде жазылды. Биз ден соолук мүмкүнчүлүктөрүн чектеген илдет деген эмне экенин жеке тажрыйбасынан билген адамдар мындай көйгөйлүү адамдардын көйгөйлөрүн чечүүдө башкы ролду аткара алышат жана аткарышы керек деп терең ишенебиз. Чынында, бул китептин автору (Дэвид Вернер) жана аны жаратууга салым кошкондордун көбү – өздөрү ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдар. Биз мындан уялбайбыз, муну менен сыймыктанбайбыз. Бирок биз бузулууларыбыз жөндөмдүүлүктөрүбүздүн жана күчтүү жактарыбыздын өрчүшүнө, белгилүү бир даражада, таасир тийгизгенин билебиз.

Реабилитация боюнча колдонмолордун көбүндө ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдар “нормага келтирилүүгө” же мүмкүн болушунча дени соо адамдарга окшош кылынууга муктаж объект катары каралышат. Биз – ден соолук бузулуулары бар адамдар – бизди “норма” стандарттарына зордоп батыруу аракеттери менен макул эмеспиз. Өтө эле көп учурларда коомубузда өзүмчүлдүк, дүйнөкордук, ой жүгүртүүнүн тардыгы, туура эмес эски түшүнүктөр жана алсыз же башкалардан бир нерсеси менен айырмалангандарга ырайымсыз мамиле кылуу “нормалдуу” деп эсептелинип келет. Биз байлар жакырлардын эсебинен жашашы, медициналык адистер азык-түлүгүн өндүргөн, бирок кызматына акчасы жетпеген адамдардан бир нече эсе көп каражат табышы өтө эле көп учурларда “нормалдуу” жана кабыл алгылыктуу деп саналган дүйнөдө, ресурстарга бай, бирок балдардын көпчүлүгү жетишсиз тамактанган, андагы жашоочулардын жарымы квалификациялуу медициналык кызматкерлерди өмүрүндө бир да жолу көрбөгөн, жакырдык ден соолук мүмкүнчүлүктөрүн чектеген илдеттердин жана мезгилсиз өлүмдөрдүн негизги себеби болгон планетада жашайбыз. Буга карабастан, дүйнөнүн алдынкы өлкөлөрү ар түрдүү курал-жарактарга ар 3 жума сайын 50 миллиард Америка долларын сарптайт. Бул акча планетадагы ар бир адамды бир жыл бою негизги медициналык жардам менен камсыз кылууга жетет!

Мээрим жок, адилеттүү эмес мындай “нормалдуу” социалдык түзүлүштүн бир бөлүгү болуунун ордуна, биз – ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдар – бул дүйнөнүн жакшылыктарынан кур калган бардык адамдар менен биригип, мээримдүү, адилеттүүрөөк жана саламаттуу жаңы социалдык коомду орнотуу үчүн күрөшөбүз.

Биз бул китепти ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдардын көз карандысыздыгы үчүн күрөшкө эле эмес, адамдын өзүн (анын “нормалдуулугун” эмес) негизги баалуулук катары туткан, согуш, жакырдык жана үмүтсүздүк сыяктуу нерселер келечегибиздин лидерлерин – балдарыбызды жабыркоого учуратпаган дүйнөнү курууга умтулгандардын бардыгы менен биригүү аракети-не биздин чакан салымыбыз катары карайбыз.

“Жогорудан төмөн” принциби боюнча түзүлгөн формалдык реабилитациялык колдонмолордо көп учурда “жергиликтүү тренерлер”, үй-бүлө мүчөлөрү жана бейтаптар үчүн түз көрсөтмөлөр жана нускамалар гана камтылган. Бул көрсөтмөлөрдү кыңк этпей, так аткаруу талап кылынат. Мындай ыкма адамдарды бошоткондун ордуна, аларды ого бетер чектейт. Ар бир баланын эркин өрчүп өнүгүүсүнө жардам бере турган жеке план иштеп чыгуунун ордуна, ал үй-бүлөлөргө балдарын эч күмөн санабай стандарттык “реабилитациялык пландарга” зордоп батырууну сунуш кылат. Көнүгүүлөр туура эмес аткарылуусуна, иш-аракеттер, ортопедиялык жасалгалар жана башка көмөкчү каражаттар жардам бербей эле, зыян келтирүүсүнө далай эле күбө болобуз. Бирок коомчулук реабилитологдор жана адистер ийкемдүү болуп, баланын көйгөйлөрүн алардын бүтүндүгүндө чечүүгө эркин ой жүгүртүү аркылуу жол издөөнүн ордуна, стандарттык нускамаларын же чечим жыйнактарын аткарууну уланта беришет.

Биз бул китепте бул же тигил нерсе жасалууга **тийиш** деген көрсөтмөлөрдү берүүгө **умтулбайбыз**. Анын ордуна, биз маалымат, түшүндүрүү, мисалдар жана идеялар менен бөлүшөбүз. Биз эркин ой жүгүртүүнү жактаган, чечкиндүү, терең ойлуу, атүгүл оюнкарарак ыкмаларды колдонууну кубаттайбыз. Анткени, ар бир бала уникалдуу эмеспи. Балага анын жөндөмдүүлүктөрүн жана муктаждыктарын эске ала турган жеке ыкма баарынан артык.

Биз негизги принциптерди жана эмне үчүн тигил же бул нерселерди кылуу керектигин түшүндүрүүгө мүмкүн болушунча аракеттенебиз. Ар түрдүү реабилитациялык иш-чаралар, көнүгүүлөр же көмөкчү каражаттар кайсы негизги принциптер боюнча иштерин түшүнгөндөн кийин, коомчолук реабилитологдор жана ата-энелер аларды муктаждыктарына жараша ылайыктап өзгөртө алышат. Бул жергиликтүү ресурстарды жана уникалдуу мүмкүнчүлүктөрдү туура пайдаланууга жардам берет. Реабилитациялык каражаттардын, көнүгүүлөрдүн жана иш-чаралардын көбүн **баланы айлана-чөйрөсүнөн обочолонтпогондой, коомчосунун күндөлүк турмушуна интеграцияланышына жардам бергендей** кылып колдонууга болот.

Бул “жөнөкөйлөштүрүлгөн реабилитация” боюнча биринчи колдонмо эмес. Биз көптөгөн башка булактардан идеяларды китебибизде пайдаландык. Бүткүл дүйнөлүк саламаттыкты сактоо уюмуна (БДСУ) *Training the Disabled in the Community* (Ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдарды коомчосунда окутуп үйрөтүү; 1980-жылкы басылма) деп аталган колдонмосу, мындан тышкары, ЮНИСЕФ жана Rehabilitation International уюмдарына *Childhood Disability: Prevention and Rehabilitation at the Community Level* (Балдардын ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрүн чектеген илдеттер: Коомчо деңгээлинде алдын алуу жана реабилитациялоо) деп аталган, биргелешип чыгарышкан колдонмосу (БДСУнун колдонмосунун кыскартылган жана жакшыртылган варианты) үчүн өзүнчө ыраазычылык билдиребиз. Иш жүзүндө пайдаланылышы ыңгайлуураак болушу үчүн, 1989-жылы кайра иштелген, БДСУнун колдонмосу “Ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдарды коомчосунда окутуп үйрөтүү” деген аталыш менен берилген көрсөтмөлөрдү гана аткаруунун ордуна, көйгөйлөрдү чечүүгө көбүрөөк багытталган заманбап ыкманы сунуш кылат.

Бул китеп жогоруда аталган, буга чейин жарык көргөн басылмаларды жокко чыгарбайт. Мында кошумча маалыматтар келтирилген. Колдонмо ден соолук бузулуулары бар балдарга комплекстүүрөөк жардам көрсөткөндү каалаган үй-бүлөлөр, коомчолук медициналык-санитардык кызматчылар жана коомчолук реабилитологдор үчүн иштелип чыккан.

БУЛ КИТЕПKE ДЕН СОЛУК МҮМКҮНЧҮЛҮКТӨРҮН ЧЕКТЕГЕН ИЛДЕТТЕРДИН КАЙСЫЛАРЫН КАМТУУНУ БИЗ КАНТИП ЧЕЧТИК

Бул китеп ар түрдүү өлкөлөр жана, негизинен, элет жергесинде жашагандар үчүн иштелип чыккандыктан, ага мындай илдеттердин кайсыларын киргизүү керек, ал эми кайсыларын киргизбей эле койсо болот экенин чечүү оңой болгон жок. Дүйнөнүн ар түрдүү булуң-бурчтарында ар түрдүү илдеттер эң олуттуу деп саналат. Бул, бир жагынан, айрым илдеттер башка аймактарга салыштырмалуу белгилүү бир аймактарда бир кыйла көбүрөөк учурагандыгына байланыштуу. Мисалы,

- **полиомиелит** эффективдүү эмдөө программаларынын жардамы менен өлкөлөрдүн көпчүлүгүндө жок кылынган. Ошентсе да, ал бир топ көп учураган илдет катары калууда – аны такай миңдеген балдар жукутуруп алышат.
- **дүлөйлүк жана акыл-эс бузулууларынын түрлөрү** азыктардын (же туздун) курамында йод жетишсиз болгон айрым тоолуу аймактарда бир кыйла көбүрөөк кездешет.
- А витамининин жетишсиздигинен улам пайда болгон **сокурдук** ар түрдүү өсүмдүк азыктарын өстүрүү бир гана азыкты өстүрүүгө алмаштырган, абдан көп адам жашаган жакыр коомчолор жана аймактар үчүн мүнөздүү.
- **итий оорусу** балдар тыгыз таңылып же караңгы бөлмөлөрдө көпкө кармалып келген (натыйжада мындай балдар күндүн нурун жетиштүү көлөмдө албай калат) аймактарда дагы деле көп учурайт.
- **күйүп калуудан улам пайда болгон деформациялар** адамдар тамагын ачык отко даярдаган же анын жанына уктаган, мындан тышкары, согуш жүрүп жаткан аймактарда көп кездешет.
- **ампутациялар** согуш жүрүп жаткан аймактарда, качкындардын лагерлеринде жана темир жолдордун жанындагы жакырлар жашаган калкконуштарда чоң көйгөй болуп саналат.
- **куркак учуктан, пел оорусунан, кызылча оорусунан, начар тамактануудан жана тазалык сакталбашынан** улам адамдын ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелип калышы социалдык адилеттүүлүктүн жоктугу коомду “чириген” байларга жана абдан жакыр жашагандарга бөлүп койгон аймактарда өзгөчө көп учурайт.

Дүйнө жүзү боюнча канчалык көп адам ВИЧ-инфекция жугузса, оорулуу энелерден ошончолук көп бала бул инфекциясы бар болуп төрөлөт. ВИЧ-инфекцияны дарылоо канчалык жеткиликтүүрөөк болгон сайын, мындай балдардын ошончолук көбүрөөк саны денелеринде бул инфекция бар болгонуна карабастан чарчап калбай, жашап кетишет. Бул китепте бул илдетке жана ал козгогон абалдарга арналган өзүнчө бөлүмдөр жок. Ошентсе да, көптөгөн бөлүктөр ВИЧ-инфекциясы бар балдарды реабилитациялоо үчүн пайдалуу болушу мүмкүн (эт оюлууларды дарылоо, басуу үчүн көмөкчү жасалгалар ж.б.у.с.). Толугураак маалыматты *Helping Children Live with HIV* (ВИЧ-инфекциясы бар балдарга кантип жардам берүү керек) жана “*Үй-бүлөнүн ден соолугу үчүн*” деп аталган китептерден караңыз (642-бет).

Жер-жерлердеги ырым-жырымдар ден соолук мүмкүнчүлүктөрүн чектеген илдеттерге карата адамдардын көз-карашына жана мамилесине таасирин тийгизет. “Талма – шайтандын иши” деп адамдар ишенген аймактарда бул илдетти бар баладан адамдар коркушу, аны мазакташы же башкалардан катышы мүмкүн. Бирок “бул илдет менен ар бир адам ооруп калышы мүмкүн” деген көз караш менен караган аймактарда кээде талмасы кармаган балага коомчосунун күндөлүк турмушуна кадимкидей эле катышуусуна жана ага “бир нерсеси кем” адамга карата кылынгандай мамиле кылбоого мүмкүнчүлүк берилет. Бул эки жагдайда тең балага дары-дармектер керек. Бирок кошумча “реабилитация” туура эмес мамилеге кабылып калган балага гана зарыл болот.

Башка балдардан бир нерсеси менен “айырмаланган” балага жергиликтүү тургундардын мамилесин эске алуу маанилүү. Алар жай окуган, аксап баскан же кээде талмасы кармаган балага кабыл алуу менен мамиле кылышабы же аны кемсинтишеби?

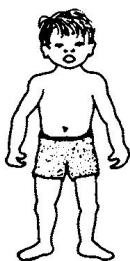
Көптөгөн изилдөөлөрдө экономикалык жактан өнүккөн өлкөлөрдө да, жакшы өнүгө элек өлкөлөрдө да ар 10 баланын ичинен бирөө ден соолук мүмкүнчүлүктөрүн чектеген илдеттерден жапаа чегет деп айтылат. Мындай сандар адамды жаңылтышы мүмкүн. Кылдаттык менен аткарылган текшерүүлөрдүн жардамы менен ар 10 баланын ичинен бирөөндө нормадан белгилүү бир даражада четтөөлөрдү чынында эле табууга болот, бирок булар ушунчалык кичинекей болгондуктан, баланын толук баалуу өмүр сүрүүсүнө дээрлик эч таасир тийгизбейт. Элет жергесинде физикалык жактан бекем, бирок жаңы нерселерди жай үйрөнгөн балдар көп учурда айыл турмушунда өз ордуларын таап, андагы күндөлүк жумуштарды эч кыйналуусуз эле аткара алышат. Индияда жүргүзүлгөн изилдөөнүн жыйынтыктары боюнча, текшерүүлөрдүн жардамы менен акыл-эси өрчүүсү артта калган деп табылган ар 7 баланын ичинен бирөөнү гана жергиликтүү коомчолор мындай көйгөйү бар деп эсептешет.

Бир катар өлкөдө жүргүзүлгөн изилдөөлөр, орто эсеп менен, ар 100 баланын ичинен экөө же үчөө гана жергиликтүү коомчолор тарабынан “бир нерсеси кем” деп эсептелинерин көрсөттү. Так ушул балдар “реабилитациядан” эң чоң пайданы алышы мүмкүн.

ЭСКЕРТҮҮ! Эгер айланасындагылар баланы “бир нерсеси кем” деп эсептешпесе, жана бала башка бирөөнүн жардамысыз эле кадимкидей жүрө алса, анын илдетине көңүл бурбай эле койгон артык. Баланын көйгөйүнө ашыкча көңүл буруу аны коомчосунун көз алдында “чектелүү” кылып, турмушун оорлотуп коюшу мүмкүн. Ден соолук мүмкүнчүлүктөрүн чектеген илдеттердин таралуу даражасы боюнча “терең изилдөөлөрдү” жүргүзүүгө аттануудан мурун, бардыгын жакшылап ойлонуштуруңуз.

Биз бул китепти жазып баштаганда, ага физикалык бузулууларды гана киргизүүнү пландаганбыз. Анткени жергиликтүү тургундар жана коомчулук медициналык-санитардык кызматчылар Мексиканын элет аймактарында так ушул физикалык бузулууларды эң олуттуу көйгөй деп карап келишкен.

Муну түшүнсө болот. Күндөлүк жумуштар адамдын физикалык мүмкүнчүлүктөрүнөн көз каранды болгон жана балдардын көпчүлүгү үчүн мектепте окуу кыска мөөнөткө гана созулган жакыр фермердик коомчолордо физикалык жумуштарды аткара албаган балдарга өзгөчө кыйын болот. Салыштыруу үчүн, орто класстын үй-бүлөлөрү көбүрөөк жашаган жана балдар, эң негизгиси, мектепте канчалык жакшы окуганына жараша сыналып бааланган шаарларда эң чоң кыйынчылыктар так акыл-эси өрчүүсү жагынан артта калган балдарда пайда болот.

Акыл-эси өрчүүсү артта калган, бирок физикалык жактан бекем бала

айылда “кемтиги” менен көзгө анча урунбайт,

бирок шаарда же мектепте башкалардан абдан артта калышы мүмкүн.

Физикалык жумуш аткарууга жараксыз, бирок акыл-эси зейрек бала

айылда абдан чектелүү катары каралат,

бирок шаарда же мектепте мындай кемтиги окуусуна тоскоол деле болбошу мүмкүн.

Мексикада ден соолук бузулуулары бар айылдык кызматчылар башында, негизинен, физикалык бузулуулар менен иштешкен. Бирок көп өтпөй, башкача бузулуулар менен да иштегенди үйрөнүү керек экени түшүнүктүү болду. Полиомиелит менен ооруп калып, баштапкы физикалык бузулуулары пайда болгон балдарда көп учурларда эмоцияналдык, социалдык же жүрүм-турумдук мүнөздөгү бузулуулар да байкалган. Мээси жабыркап калган балдардын көбүндө дененин кыймылдоосуна байланыштуу көйгөйлөр гана эмес, окуп үйрөнүүсүндө кыйынчылыктар, талма, көрүүнүн жана угуунун бузулушу да байкалган.

PROJIMO жумушчу тобунда ден соолук мүмкүнчүлүктөрүн чектеген ар түрдүү илдеттер боюнча маалыматка муктаждыгы өскөн сайын, колуңуздагы китеп да “өсүп” чоңоё берди. **Китепте негизги басым, башындагыдай эле, физикалык бузулууларга жасалат.** Алар толугураак сүрөттөлгөн. Бирок азыр китепке **акыл-эс өрчүү жана жалпы өнүгүү артта калуу** маселелери боюнча жетишерлик толук маалыматтар кошулган. **Талма** (эпилепсия) да каралган.

Китепке көрүү жана угуу бузулуулары боюнча материалдар (бирок абдан кыскача, негиздери гана) кошулган. Бул, бир жагынан, PROJIMO программасында бул тармактарда чоң тажрыйбанын жоктугуна, андан тышкары, көрүү жана угуу бузулуулары өзүнчө китептерде каралуусу туура деп эсептелген абдан чоң атайын маалыматтарды талап кылуусуна байланыштуу. Геспериан фондунда бул бузулуулар боюнча сонун окуу материалдары бар. 639- жана 640-беттерде биз таанышып чыккан эң мыкты материалдардын бир нечеси аталат.

Эскертме. Бул китепке астма сыяктуу ички ооруларга кирген, ден соолук мүмкүнчүлүктөрүн чектеген илдеттер, өпкөнүн өнөкөт оорулары, оор формадагы аллергиялар, жүрөк дефекттери, кан уюу бузулуулары, залалдуу шишиктер жана ВИЧ-инфекция кошулган **жок**. Китепке, үстүртөн айтып өтүүдөн тышкары, латиризм (Индиянын айрым дубандарында кеңири кездешет) сыяктуу жергиликтүү мааниге гана ээ болгон оорулар да кошулган эмес. Мындай бузулуулар кездешкен аймактарда реабилитологдордо тийиштүү материалдар болууга тийиш.

Китепке ден соолук мүмкүнчүлүктөрүн чектеген илдеттердин кайсыларын кошууну жана ар бирине кандай көңүл бурууну чечүү үчүн, биз бир нече булактардан алынган маалыматтарды, алардын ичинде Мексикадагы PROJIMO Долбоорунун жазууларын пайдаландык. Биз PROJIMO борборуна келген, ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү балдардын саны БДСУнун, ЮНИСЕФтин жана дүйнөнүн ар кайсы булуң-бурчтарындагы башка уюмдардын чогулткан маалыматтарына, негизинен, дал келерин байкадык.

Кийинки бетте стандарттык айылдык аймакта мындай бузулуулардын ар бири канча балада бар экенин көрсөткөн тизмек келтирилген. (Албетте, “стандарттык” айыл деген түшүнүк жок.) Кайсы бир бузулуунун дүйнөнүн кээ бир аймактарында тароо саны тизмекте көрсөтүлгөн көрсөткүчтөн бир топ айырмаланышы мүмкүн.) Тизмек негизинен PROJIMO программасында 3 жылдык мезгилди камтыган биздин жазуулардан алынган маалыматтын негизинде түзүлгөн.

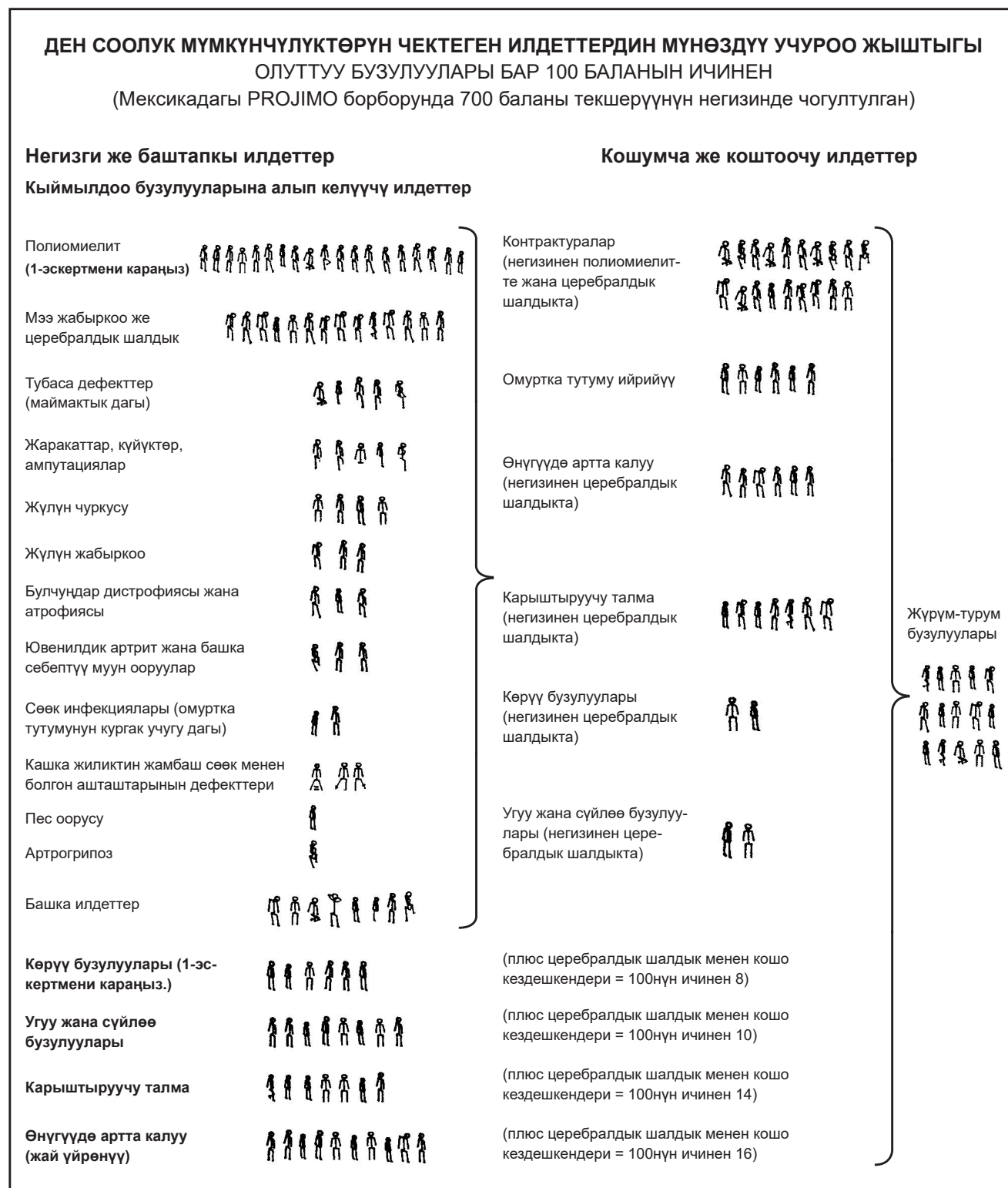
Ар бир бузулуу боюнча кайрылуулардын саны ошол бузулуунун бул китептеги көлөмүнө болжол менен дал келишине көңүлүңүздү бурабыз. Бирок кээ бир учурларда биз мындан башкача кылдык. Мисалы, PROJIMO борборуна пес оорусу боюнча бир нече кайрылуу гана катталган. Бирок биз бул ооруга өзүнчө чоң бөлүмдү арнадык, анткени дүйнө жүзүнүн кээ бир булуң-бурчтарында бул илдет олуттуу көйгөй бойдон калуусун биз жакшы түшүнөбүз.

МААНИЛҮҮ! Биз бул китепте көптөгөн өлкөлөрдүн элеттик аймактарында эң көп кездешкен, ден соолук мүмкүнчүлүктөрүн чектеген илдеттерди карайбыз. Бул китепте мындай илдеттердин баары камтылган эмес. Мындан тышкары, белгилүү бир илдеттерди туура аныктап атоо кыйын, же ал үчүн атайын текшерүүлөр жана тесттер талап кылынат. **Күмөн пайда болгондо, атайын даярдыгы жана тажрыйбасы бар адистерден кеңеш алууга аракеттениңиз.**

Көйгөйлөрдүн ар бирин, албетте, чечүү мүмкүн эмес. Бирок **сиз далай нерсени кыла аласыз.** Суроо берүү, кылдат текшерүүлөрдөн өтүү, табылган бардык маалыматтарды жана ресурстарды пайдалануу жолу аркылуу сиз мындай балдар эмнеге муктаж болору тууралуу көптү билип, алардын турмушун жакшыртуу жолдорун таба аласыз.

ДЕН СОЛУК МҮМКҮНЧҮЛҮКТӨРҮН ЧЕКТЕГЕН ИЛДЕТТЕРДИН АР БИРИ КАНЧАЛЫК КӨП УЧУРАЙТ

Төмөнкү тизмектеги кичинекей фигуркалар олуттуу ден соолук бузулуулары бар 100 айылдык баладан турган ортостатистикалык топто тигил же бул илдет канчалык көп кездешерин көрсөтүп турат. Бул сандар Мексикада PROJIMO программасы 1982–1985-жылдары 700 баланы текшерүүнүн жана башка изилдөөлөрдүн негизинде алынган. Сиздин аймагыңыз боюнча мындай көрсөткүчтөр жергиликтүү факторлорго жараша бул сандарга окшош же алардан абдан айырмаланышы мүмкүн.

1-эскертме: Эки Америкада тең 1994-жылы жүргүзүлгөн интенсивдүү эмдөө өнөктүктөрүнүн жардамы менен полиомиелит толугу менен жок кылынган.

2-эскертме: Көрүү жана угуу бузулуулары, карыштыруучу талма жана өнүгүүдө артта калуу көйгөйү негизги илдет же башка илдетти коштоочу илдет катары орун алганына жараша 2 жерде келтирилген.

КИТЕПТИН ТҮЗҮЛҮШҮ

Китеп 3 бөлүккө бөлүнгөн: 1. “Бала жана анын үй-бүлөсү менен иштөө”, 2. “Коомчо менен иштөө” жана 3. “Устаканада иштөө”.

Айыл тургундары олутту деп көбүнчө эсептеген илдеттер китептин баштапкы бөлүмдөрүндө (7-бөлүмдөн башталат) талкууланат. Көпчүлүк өлкөлөрдө, ден соолук мүмкүнчүлүктөрүн чектеген бузулуулары бар балдардын жарымынан көбү жуктуруп алган полиомиелиттен же церебралдык шалдыктан улам оорулуу болуп калышкан. Ушул себептен, биз бул илдеттерди китептин башында жайгаштырдык. Башка бузулуулар алардын учуроо жыштыгына жараша ирээтте же алардын башка бузулуулар менен байланышын же белгилеринин башка бузулуулардын белгилерине окшоштугун (көп учурда аларды бир бири менен алмаштыра беришет) эске алуу менен жайгаштырылган.

А8 бетинде келтирилген тизмектеги “кошумча же коштоочу илдеттердин” айрымдарынын көп учуроосуна көңүлүңүздү бурабыз. (Мындай илдеттер негизги илдеттен кийин же анын айынан пайда болот.) Мисалы, контрактуралар (жазылбай калган муундар) ден соолук мүмкүнчүлүктөрүн чектеген илдеттердин көбүндө калыптанышы мүмкүн. Далай айылдарда, контрактураларга алып келүүчү кайсы бир илдети бар балдарга салыштырмалуу контрактуралары бар балдар кыйла көбүрөөк. Ушул себептен, биз “коштоочу” деп белгиленген мындай олуттуу бузулуулардын бир тобуна китепте өзүнчө бөлүмдөрдү арнадык.

Башка илдеттерге карата далай учурларда “кошумча же коштоочу” болгон, көп учураган илдеттер:

Контрактууралар, 8-бөлүм;

Кашка жилик жамбаш сөөк менен болгон ашташынан чыгып кетүү (негизги же коштоочу бузулуу катары), 18-бөлүм;

Омуртка тутуму ийрийүү (негизги же коштоочу бузулуу катары), 20-бөлүм;

Эт оюлуу (көп учурда, жүлүн жабыркап калганда, жүлүн чуркусунда же пес оорусунда пайда болот), 24-бөлүм;

Табарсыктын жана ичегилердин функцияларын башкаруу (жүлүн жабыркаганда жана жүлүн чуркусунда бузулат), 25-бөлүм;

Жүрүм-турум бузулуу, 40-бөлүм.

Далай учурда негизги көйгөй болгон, бирок андан да көбүрөөк учурларда башка илдеттерди (көбүнчө церебралдык шалдыкты) коштогон бузулуулар болуп карыштыруучу талма (29-бөлүм), сокурдук (30-бөлүм), дүлөйлүк жана сүйлөө бузулуулары (31-бөлүм) эсептелет.

МААНИЛҮҮ! Бул китептеги маалыматтын чоң бөлүгү ден соолук мүмкүнчүлүктөрүн чектеген илдеттердин далайына байланышы бар. Китепти андан ары чоңойтпоо үчүн, биз бул маалыматты конкреттүү илдеттерге арналган ар бир бөлүмдө кайталай бербей, ага өзүнчө бөлүмдөрдү арнадык.

Бул, конкреттүү балага жардам берүү үчүн, сизге ар кайсы бөлүмдөрдөн маалыматтар керек болушу мүмкүн экенин билдирет. Биз мындай маалыматты издөөнү мүмкүн болушунча сизге жеңилдетип берүүгө аракет кылдык (Китептин арткы кабынын тескери жагындагы “Бул китепти кантип колдонуу керек” деп аталган бөлүктү караңыз).

КӨПТӨГӨН ИЛДЕТТЕР БОЮНЧА ТОЛУК МААЛЫМАТ АЛУУ ҮЧҮН, БИР НЕЧЕ БӨЛҮМДӨГҮ МАТЕРИАЛДАРДЫ ОКУП ЧЫГУУ АБДАН МААНИЛҮҮ.

КЕСИПКӨЙ РЕАБИЛИТОЛОГДОРГО, ПРОГРАММАЛАРДЫ ТҮЗҮҮЧҮЛӨРГӨ ЖАНА ТЕРАПЕВТТЕРГЕ кайрылуу:

Сиз бул китеп коомчолордогу медициналык-санитардык кызматчылар, реабилитологдор же өзгөчө муктаждыктары бар үй-бүлөнүн мүчөлөрү үчүн “өтө эле татаал” же “өтө эле чоң” деп ойлошунуз мүмкүн. Башында көбүнө так ушундай сезилет. Бул китепти анда-санда карап коюп колдонгон жетишсиз. Бул жөнөкөйлөштүрүлгөн, бирок толук маалыматтуу практикалык колдонмо.

Бул китепте келтирилген идеялардын жана маалыматтардын дээрлик баары башталгыч гана орто билими бар коомдук кызматчылар, андан тышкары, ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү балдар жана алардын жакындары тарабынан азыркы учурда иш жүзүндө колдонулуп жатканын унутпаңыз. Китеп, орточо алганда, болгону 3 класс орто билими гана бар, айылдагы кызматчылардын жумушчу тобу үчүн жана алардын көмөгү менен иштелип чыккан.

Коомчолордогу медициналык-санитардык кызматчылардын жана ата-энелердин айрымдары эч атайын даярдыгысыз эле бүтүндөй китептин же анын кээ бир бөлүктөрүн жетишерлик ийгиликтүү колдонууга жарашат. Башкалар үчүн бул оор болушу мүмкүн.

Бул китеп “тажрыйбалуу үйрөтүүчүнүн жетекчилиги астында иш жүзүндө үйрөнүүнүн” ордун басуу максатын көздөбөйт. Чоң тажрыйбасы бар (ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү балдар жана алардын үй-бүлөлөрү менен иштөөдө) адам көрсөтүп, түшүндүрүп берген материалды адамдар бир кыйла мыктыраак өздөштүрүшөт. Көмөкчү каражаттарды жасоо же көнүгүүлөрдү туура аткарганды үйрөтүү ык-жөндөмдөрүн тажрыйбалуу реабилитолог же көл өнөрчү уста менен иштеп жатып өздөштүрүү кыйла жеңилерээк.

Кээ бир жерлерде, айылдык реабилитациялык программанын ишинин эң башында, бул китеп программанын лидерлери, терапевттер жана үйрөтүүчүлөр үчүн сонун жөлөк болуп бериши мүмкүн. Китеп угуучуларга түшүнүктүү болгон тилде окутуу өткөрүүгө жана ишин жаңыдан жүргүзө баштаган программаны конкреттүү көйгөйлөрдү чечүүгө багыттоого жардам берет. Мындан тышкары, балдар менен иштеп баштаганда, коомчолук кызматчыларда сөзсүз пайда боло турган суроолорго жоопторду камтыган маалымат булагы катары да китеп кызмат кылып берет.

Биз айрым кесипкөй реабилитологдор, терапевттер, көмөкчү каражаттарды жасоочулар жана хирургдар балдардын муктаждыктарын аныктоодо баланы анын бүтүндүгүндө карабарын, ал кандай турмуштук жагдайда жашарына, үй-бүлөсүнүн акча каражаты, коомчосунда жана үй-бүлөсүндө зарыл ресурстары бар бекенине эч кызыгышпарын байкадык. Натыйжада, кууш кесиптүү адистер иш жүзүндө аткарууга дээрлик мүмкүн болбогон, кээде, пайда алып келбей эле, зыян келтирген чечимдерди көп учурда кабыл алышат (56-бөлүмдү караңыз). Көп учурда алардын сунуштарынан эч кандай пайда чыкпайт, анткени алар сунуштарын балага жана анын жагдайына тууралап өзгөртүп колдонуунун ордуна, балдарды өздөрүнүн колдонмолорундагы стандарттарга “тыгууга” аракет кылышат. Бул, бир жагынан, көп жылдан бери уланып келе жаткан салттуу үйрөтүү ыкмасынын натыйжасы. Мындай ыкма боюнча, “көйгөйлөрдү талдоонун” жана “эркин ой жүгүртүүнүн” ордуна, “көрсөтмөлөрдү эч өзгөртпөй аткаруу” көбүрөөк кубатталат.

Биз, дүйнө жүзүндөгү ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү миллиондогон адамдарды атайын жардам менен камсыз кылуу үчүн, мынча көп мыкты даярдалган кесипкөй реабилитологдорду эч качан таппайбыз. Реабилитациялоонун жана терапиянын негизги бөлүгү ага муктаж болгондун үйүндө жана коомчосунда, үй-бүлөсүнүн, кошуналарынын жана жолдошторунун көмөгү менен жүргүзүлүшү мүмкүн жана жүргүзүлүүгө тийиш.

Сиздер, кесипкөй реабилитологдор жана терапевттер, балдарды коомчосунун шарттарында реабилитациялоодо абдан маанилүү ролду ойной аласыз. Маалыматты жөнөкөйүрөөк түрүндө түшүндүрүү жана билимиңиз менен бөлүшүү жолу аркылуу сиз кыйла көбүрөөк мындай балдарга жардам бересиз. Бирок ал үчүн сиз шаардагы ири реабилитациялык борборлорунан чыгып, шаарлардын четтериндеги жана айылдардагы адамдарга барууңар, адамдар менен алар көнгөн шарттарда иштешине керек. Сизге окуучу, мугалим жана маалымат булагы болууга туура келет. Сиз ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү балдарга, алардын ата-энелерине жана башка кызыкдар адамдарга коомчолорунда чакан борборлорду же программаларды уюштурууга, мындай программада үйрөтүүчү болууну каалагандарды үйрөтүүгө, жергиликтүү кол өнөрчүлөргө кымбат эмес реабилитациялык жасалгаларды иштеп чыгууга жардам бере аласыз (ал эми алар сизге жардам бере алышат). Үйдө жана коомдо жүргүзүлгөн реабилитациялык иштер эффективдүүрөөк болушу үчүн, сиз жергиликтүү коомчолордун жетекчилерин мектепте жана башка коомдук жайларда ыңгайлуу жолдорду жана кире бериштерди жасап берүүгө көндүрө аласыз, жергиликтүү тургундарга реабилитациянын негизги принциптерин түшүнүүсүнө жана кеңири тараган жаңылыштыктардан арылуусуна көмөк кыла аласыз.

МААНИЛҮҮ: ЖЕРГИЛИКТҮҮ ТУРГУНДАРДЫН БИЛИМИН ЖАНА ЫК-ЖӨНДӨМДӨРҮН СЫЙЛАҢЫЗ!

Көп учурда жергиликтүү тургундар тигил же бул буюмду колдо бар каражаттарды колдонуп, өз колу менен жасаганды же оңдогонду сырттан келгендерге караганда кыйла мыктыраак билишет. Алар кыйла мыктыраак “ойлоп чыгаруучу” болушу мүмкүн. Үй-бүлөлөрүн багуу үчүн, алар ушундай болууга аргасыз! **Жергиликтүү тургундардын мындай “ойлоп чыгаруучулугу”, айылда реабилитациялык ишти жүргүзүү үчүн, эң баалуу “ресурстардын” бири боло алат.**

Бирок муну ишке ашыруу үчүн, **биз адамдарга алар эмне кылышы керек экенин айткандын ордуна, негизги принциптерди жана “концепцияларды” түшүнүүсүнө жардам беришибиз керек.** Баарынан мурун, биз алардын акылын, жергиликтүү жагдайды мыктыраак билишин жана **биз сунуш кылып жатканды андан да жакшыртууга жөндөмдүү экенин** сыйлашыбыз керек.

Жергиликтүү кызматчылар бул китепти пайдаланганды, мүмкүн болушунча, тажрыйбалуу реабилитологдордун жетекчилиги астында үйрөнүүсүнө аракет кылыңыз. Бирок бул реабилитологдор адамдарды кунт коюп угууга, алардын сунуштарын сыйлоого жана аларга тең ата мамиле кылууга ар дайым даяр болууга тийиш.

Үйрөтүүдөн мүмкүн болушунча эң мыкты натыйжаларды алуу үчүн, “үйрөтүүчү” мүмкүн болушунча көбүрөөк көмүскөдө калууга, кеңештерин жылуу формада жана сураныч болгондо гана берүүгө, үйрөнүп жаткандарга нускамаларды жана туура жоопторду берүүдөн мурун, дайыма алардан алар кандай ойлорун сурап турууга тийиш.

Биз бул китеп ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдарга, алардын үй-бүлөлөрүнө, жергиликтүү кызматчыларга жана кесипкөй реабилитологдорго бир биринен көптү үйрөнүүсүнө, тажрыйба топтоосуна жана башкаларга көмөк кылууга даяр болуусуна жардам берет деген үмүттөбүз.

PROJIMO борборунда патронаждык терапевт өзгөчө муктаждыктары бар кыздын агасына, жамбаш сөөк - кашка жилик муунунун контрактурасын оңдоо үчүн, чоюучу көнүгүүлөрдү аткарганды үйрөтүп жатат.

БУЛ КИТЕПТИН ТИЛИ ТУУРАЛУУ

Китепте “ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү бала” деп бергенде, биз ким – “кыз бала” же “эркек бала” жөнүндө айтып жатабыз?

Көптөгөн изилдөөлөр ден соолук мүмкүнчүлүктөрүн чектеген илдеттер жана жаракаттар кыздарга караганда эркек балдарда көбүрөөк пайда болорун көрсөтүп жатат. Айрым адистер муну эркек балдардын жашоосунда физикалык аракеттер менен тобокелдүү жагдайлардын саны көп болору менен байланыштырышат, башкалар жыныска байланышы бар, “генетикалык” факторлорго шилтешет.

Статистикалык көрсөткүчтөрдөгү мындай айырмачылыктардын көбүрөөк тынчсыздандырган башка себептери да бар:

- Медициналык борборлорго мындай бузулуулары бар кыздардын ата-энелерине салыштырмалуу эркек балдардын ата-энелери көбүрөөк кайрылышат. Мындай илдеттер ошондо катталат.
- Өзгөчө муктаждыктары бар эркек балдарга салыштырмалуу мындай көйгөйлүү кыздарга үй-бүлөлөрү азыраак көңүл буруп, азыраак кам көрүшөт. Ушул себептен, ымыркай кезинде же андан бир аз чоңойгондо, оорулуу кыздар көбүрөөк чарчап калат.

Кыскасы, **ден соолук бузулуулары бар кыздарга караганда эркек балдарга көбүрөөк көңүл бурулат.** Мындай жагдай оозду ачтырган жаңы нерсе эмес: көпчүлүк өлкөлөрдө да эркек балдарга көбүрөөк көңүл бурушат, аларды мыктыраак тамактандырышат, аларга көбүрөөк мүмкүнчүлүктөр түзүлөт.

Ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү балдарга арналган адабиятта, мындай бала тууралуу сөз болгондо, көпчүлүк учурда эркек баланы билдирген сөздөр колдонулуп калат. Бул, бир четинен, биздин тилибизде “эркектик сөздөр” басымдуулук кылуусуна байланыштуу. Бирок бизге мындай жагдай аял затынын укуктары мурункудай эле тебелене берүүсүнө шарт түзүп бергендей сезилет.

Ушул себептен, биз китебибизде калысыраак болууга аракеттендик. Бала тууралуу сөз болгондо, дайыма эле “эркек бала/кыз бала” же “алар” дегендин ордуна (бул белгилүү ыңгайсыздыктарды жаратат экен), биз бирде “кыз” же “кыз бала”, бирде “эркек бала” деп бердик.

Эгер бул кээде чаташууларга алып келсе, сизден кечирим сурайбыз. Эгер биз берген сөзүбүздү унутуп, китептеги текстте же сүрөттөрдө кыздарга караганда эркек балдарга көбүрөөк көңүл буруп койсок, албетте, бизди сындаңыз, бирок кечирип да коюңуз. Биз деле жалпы тилибиздин жана маданиятыбыздын таасири астында калыптанып калдык да. Бирок биз өзгөрүүгө аракет кылып жатабыз.

Китептин автору(-лору) тууралуу сөз болгондочу? “БИЗ” же “МЕН”?

Бул китепти жазуу ишинин негизги бөлүгүн бир адам аткарды, бирок баары бир китеп көптөгөн адамдардын аракеттеринин жыйынтыгы (китептин башындагы “Ыраазычылык билдирүү” деп аталган бөлүктү караңыз). Андыктан, автордун(-лордун) пикири китепте айтылганда, көбүнчө, “биз” деп бердик. Бул китеп – биргелешкен аракеттердин жыйынтыгы.